

*Насбекова Саткынай Калыбековна, Насбекова Самара Калыбековна***НИКЕГЕ ТУРУУНУН ТАРТИБИ ЖАНА НИКЕНИ
ЖАРАКСЫЗ ДЕП ТАБУУ***Насбекова Саткынай Калыбековна, Насбекова Самара Калыбековна***ПОРЯДОК ЗАКЛЮЧЕНИЕ БРАКА И ПРИЗНАНИЕ
БРАКА НЕДЕЙСТВИТЕЛЬНЫМ***Satkynai Nasbekova, Samara Nasbekova***PROCEDURE OF MARRIAGE AND ANNULMENT
OF MARRIAGE**

УДК: 347.62/347.624.1

Макалa никеге туруунун тартибине жана жокко чыгаруу максатында багытталган. Никени токтотуу никени жараксыз деп таануудан айырмаланат, ажыраштырууда нике келечекте токтотулат, ал учурда никени жараксыз деп таануу кайтарып күүкө ээ жана нике түзүлгөн учурдан баштап никенин укуктук кесепеттерин токтотот. Ажырашуу жөнүндө элестетүүлөр ар кайсы доорлордо көрүнүктүү өзгөртүлгөн. Эгер Байыркы Римде ажырашуу атайын жол-жобону талап кылбаган жарандык бүтүм катары эсептелсе, орто кылымдагы Европада ажырашуу канондук түшүнүүлөргө ылайык, же таптакыр жол берилбеген катары эсептелген (католик өлкөлөрүндө), же катуу чектелген негиздерде гана уруксат берилген же чиркөө бийликтеринин чечими боюнча башка түрдө болгон. Ал эмес канондук ченемдерди дүйнөлүккө алмаштыргандан кийин ажырашуу жөнүндө мыйзамдар абдан жай либералдаштырылган. Диний тыюу салуунун ордун моралдын ченемдери ээлейт, ошондой эле коомдук-укуктук тартиптеги элестетүүлөр дагы. Никени токтотуу узак убакыт бою биринчиден, абийирсиздик, экинчиден, ажырашуунун айынан үй-бүлөнүн кулашы коом үчүн абдан жагымсыз деп эсептеле берүү улантылууда, ошол себептен дүйнөлүк мамлекет ажырашуу процессин контролдоого укуктуу.

Негизги сөздөр: үй-бүлө, нике, никени бузуу, никеге туруу, мыйзам, мамлекет, никени жараксыз деп табуу.

Статья посвящена порядку заключения брака и признание брака недействительным. Расторжение брака отличается от признания брака недействительным тем, что при разводе брак прекращается на будущее время, в то время как признание брака недействительным обладает обратной силой и прекращает правовые последствия брака с момента его заключения. Представления о разводе существенно изменялись в различные эпохи. Если в Древнем Риме развод считался гражданской сделкой, не требующей специальной процедуры, то в средневековой Европе развод в соответствии с каноническими представлениями считался или совершенно недопустимым (в католических странах), или же разрешался только при наличии строго ограниченных оснований и не иначе, как по решению церковных властей. Даже после замены канонических норм светскими законодательство о разводе либерализуется очень медленно. Место религиозного запрета занимают нормы морали,

а также соображения публично-правового порядка. Долгое время продолжает считаться, что расторжение брака, во-первых, аморально, а во-вторых, распад семьи в результате развода крайне нежелателен для общества, и поэтому светское государство вправе контролировать процесс развода.

Ключевые слова: семья, брак, расторжение брака, заключение брака, законодательство, государство, признание брака недействительным.

The article is devoted to the order of marriage and the recognition of marriage as invalid. Divorce is different from declaring a marriage null and void when a divorce is terminated for the future, while declaring a marriage null and void has retroactive effect and terminates the legal consequences of the marriage from the time it is entered into. Ideas about divorce changed significantly in different eras. If in ancient Rome, divorce was considered a civil deal that does not require a special procedure, then in medieval Europe, divorce in accordance with canonical concepts was either considered completely unacceptable (in Catholic countries), or was allowed only with strictly limited grounds and church authorities. Even after replacing canonical norms with secular divorce laws, it is being liberalized very slowly. The place of religious prohibition is occupied by the norms of morality, as well as considerations of public law. For a long time, it continues to be considered that divorce is, firstly, immoral, and secondly, the disintegration of the family as a result of divorce is extremely undesirable for society, and therefore the secular state has the right to control the process of divorce.

Key words: family, marriage, dissolution of marriage, marriage, legislation, state, invalidation of marriage.

Никедегі мамилелердин ар кандай топторун: рухий, дене-бой жана материалдык деп шарттуу бөлүп коюу зарыл. Никенин рухий жана дене-бой элементтери, укук менен жөнгө салынбай тургандыгы шексиз, бул ойго азыркы жана революцияга чейинки окумуштуулардын бардыгы кошулат. Бирок, нике бирлигин түзүүчү мамилелерди бөлүү, дароо эле тааныла койгон эмес.

Нике жөнүндө түшүнүүлөрдүн тарыхый өнүгүшү мындайча жүргөн. Анда нике жөнүндө диний тү-

шүнүүлөр, кээде алар менен катар этикалык түшүнүүлөр да турган. Нике мында купуялуу эмес, келишим катары да эмес, өзгөчө түрдөгү институт катары дагы каралат. Укук бул белгиленген коргоого алышы керек. Мында кайрадан нике мамилелеринин ар кылдуулугун түзгөн укуктун таасиринде толугу менен калды.

Никени мындай түшүнүүнү И.Канттын “Метафизика нравов” эмгегинен жолуктурабыз. Кант, эки жак тең бири-бирине таандык болгон ушундай бириктирүү гана алардын адептик эркиндигин жана кадырын сактайт деп эсептейт. Келишимдин концепциясы никеге карата колдонулбайт деген көз карашты да карманган. Келишим, анын ою боюнча, никени жарата албайт, себеби келишим ар дайым кандайдыр бир убактылуулукту, жетээри менен аягына чыга турган кандайдыр бир максатты билдирет, ал эми нике бүтүндөй адамдын өмүрүн кучагына алат жана белгилүү бир максатка жетпей калуу менен аяктабайт, ал болгону нике мамилесинде турган адамдардын өлүмү менен аяктайт [1].

Нике тууралуу этикалык түшүнүктөрдү укук чөйрөсүнө которуу бул теориянын кемчилиги болуп саналат. Укук, өз доорунун этикалык түшүнүктөргө ылайык курулушу керек экендиги шексиз. Бирок укук өзүнө толугу менен этикалык ченемдерди камтый албайт, мындан тышкары, нике мамилелери адамзаттын жашоо ченемдеринин терең мазмундуу негиздери менен ушунчалык тыгыз байланышкан, анда жубайлардын рухий өз ара мамилелерине кийлигишүүгө болгон билинер-билинбес аракет дагы адамдын инсандыгына жана анын маанилүү укуктарына кийлигишүүсүнө алып келиши мүмкүн [2, 100-б.].

Азыркы көп ойлуу коомдо анын бардык мүчөлөрүнө нике жөнүндө бирдиктүү түшүнүктөрдү таңуулоого мүмкүн эмес. Ошондуктан укук, адептик ченемдерге таянуу менен, биринчиден, укуктук жөнгө салууга боло турган, ал эми экинчиден, ага муктаж болгон нике мамилелеринин ошол чөйрөсүн гана кучагына алышы керек. Муну менен бир эле убакта келишим катары никенин концепциясына болгон кызуу жаралат. Бул боюнча К.Д. Кавелин: «Францияда калыптанып калган көз караштарга ылайык – нике өзүнүн рухий тарабы боюнча купуялуулук, жана купуялуулук катары чиркөөнүн карамагына таандык, бирок келишимден келип чыккан жана ага негизделген дүйнөлүк мекеме катары, нике жарандык институт» деп жазат.

Аталган аныктама, биздин көз карашыбызда, азыркы абалга да туура келет. Нике мамилелеринин укук менен жөнгө салынган бөлүгү – бул, үй-бүлөлүк укуктук мамилелер. Диний-этикалык же жөн гана этикалык чөйрөсүнө таандык болгон өзүнүн башка

бөлүгүндө, нике купуялуулук катары, мистикалык бирлик катары, толугу менен баарлашууну болжолдоочу бирлик катары, же белгилүү бир пайданы көздөгөн каражат катары каралашы мүмкүн – ушунун бардыгы укуктун чегинде турат.

Өзүнүн никесине этикалык баа берүү – ар бир жуптун өзүнө гана таандык жеке иши, ал алардын диний, философиялык жана этикалык түшүнүүлөрүнөн көз каранды болот. Мындай түшүнүктөрдү таңуулоо баштатан эле инсандын дүйнө таанымынын эркиндигине кийлигишкендик болуп саналат [3, 172-б.].

Өзгөчө түрдөгү институт катары нике концепциясы өткөн доорлордо дагы өтө эле кеңири белгилүү болгон. Анын тарапташтары никелик укуктук мамилелеринде тигил же бул келишүү элементтеринин болушун таанышат, бирок аны келишим катары кароодон баш тартышат. И.А. Загорский, мисалы, никени: “өзүнүн келип чыгышында келишүүгө макулдашуулардын элементтерин камтыйт, бирок өзүнүн мазмунунда жана жыйынтыкталышында келишимдин табиятынан өтө эле алыс; никенин мазмуну сыяктуу эле, аны четке кагуу дагы жубайлардын зордугунан көз каранды болбойт», - деп белгилейт. Ошондуктан нике институтун келишим укугу жаатына эмес, өзгөчө түрдөгү (*sui generis*) институттардын катарына киргизүү туурараак болот» [4].

Г.Ф. Шершеневич эсептегендей, никенин дагы, жарандык милдеттенменин дагы келип чыгуусунун негизи болуп, келишим эсептелет, бирок никенин укуктук мамилелери, анын ою боюнча жарандык милдеттенме болуп саналбайт. Никенин милдеттенмеден айырмасын И.Кант «Келишим бир же бир нече аракеттердин аткарылышына багытталганда, анда анын натыйжасы милдеттүү мамиле болот. Никелик бирге жашоо белгилүү бир аракеттерди билдирбейт, бирок өмүр бою баарлашуу, негизинен, экономикалык эмес, адептик мазмунга ээ» - деген белгилөөдөн көрөт [5, 187-188-бб.]. Алсак, Г.Ф. Шершеневич келишим менен никенин укуктук келишимдерин жаратуучу юридикалык фактыны тааныган, ал эми анын негизинде келип чыгуучу мамилени ал өзгөчө түрдөгү институтка киргизген.

Негизинен, биздин өлкөдөгү азыркы окумуштуулардын баары эле, жарандык келишим жана никени түзүү жөнүндө макулдашууну тааныгандан баш тартышууда. Алардын негизги тыянактары: биринчиден, никени түзүүнүн максаты никенин укуктук мамилесинин келип чыгышы гана эмес, ал урмат-сый, сүйүүгө негизделген союзду түзүү дегенге келтирилет. Экинчи себеп болуп, никеге туруу менен жубайлар никенин укуктук мамилелерин өздөрү үчүн аныктай албайт, алардын укуктары жана милдеттери мыйзамдын императивдүү ченемдери менен аныкталган, бул

келишимдик укуктук мамилелер үчүн типтүү эмес. Мисалы, О.С. Иоффе белгилегендей, нике укуктук натыйжаларды жаратууну көздөө менен жасалган юридикалык акттын негизинде келип чыгат. Мындан никенин жарандык бүтүм менен окшоштугу көрүнөт. Бирок, анын ою боюнча, социалисттик коомдо никенин социалдык мазмуну жана укуктук өзгөчөлүктөрү жарандык-укуктук бүтүмдөрдүн ар түрдүүлүгүнүн бири катары никенин аныктамасын жокко чыгарган. Бүтүм анын катышуучулары үчүн конкреттүү укуктар жана милдеттерди түзүүчү юридикалык максатка ээ. Өз пайдасын көздөөдөн улам мүлктүк кызыкчылыктарга эмес, сүйүүгө негизделген нике, мындай укуктук максатты көздөбөйт.

Никеге туруунун максатын О.С. Иоффе, түзүлгөн союзду мамлекеттин таануусу деп, «анын негизи – өз ара сүйүү жана урмат көрсөтүү – анын юридикалык мазмунуна кирбейт» [6]. Ошондуктан, жарандык бүтүмдөрдө мүмкүн болбой турган учурда бул негиз үзүлөөрү менен нике каалаган учурда токтотулушу мүмкүн. Чындыгында, никеге туруучу жактардын эрки укуктук сыяктуу эле укуктук эмес бир катар натыйжаларга жетишүүгө багытталган. Баарынан мурда, алар мыйзамдуу жубайлардын коомдук жана укуктук макамын алууга аракеттенишет. Никедө болуу абалынын макамы жубайлардын укуктары жана милдеттерин алуусуна түрткү кылат.

Кыргыз Республикасынын ҮКнын 11-беренесине ылайык, никеге туруунун мамлекеттик каттоо жолу аркылуу нике түзүлөт, ал жарандык абалдын актысын жазуу органдарына никеге туруучулар тарабынан арыз берген күндөн тарта бир ай өткөндөн кийин алардын жеке катышуусунда жүргүзүлөт. Өзгөчө кырдаалдар болгон шартта (кош бойлуулук, баланын төрөлүшү, тараптардын биринин өмүрүнө түздөн-түз коркунуч туулганда) нике арыз берген күнү никеге тургузулушу мүмкүн. Никеге турууну мамлекеттик каттоо жарандык абалдын актыларын мамлекеттик каттоо үчүн белгиленген тартипте жүргүзүлөт. Жарандык абалдын актыларын жазуу органынын никени каттоодон баш тартуусу никеге турууну каалаган адамдар (алардын бири) тарабынан административдик иш жөнүндө мыйзамдар менен аныкталган тартипте даттанылышы мүмкүн.

Мында, арыз бергенден баштап түздөн-түз нике түзүлүшү мүмкүн деген учурлардын тизмеси толук акыркысы болуп эсептелбейт.

Никеге туруунун шарттары жана никеге турууга тоскоолдуктары жараткан шарттардын ортосундагы айырмачылыкты Кыргыз Республикасынын ҮК сактайт. Никени түзүүнүн шарттары – нике катталган жана анык деп таанылыш үчүн керектүү болгон кырдаалдар.

Тоскоолдуктар – никеге турууга жол берилбей турган кырдаалдар. Алар укуктук-тоскоолдук кылуучу фактылар болуп эсептелет. Биринчилери – оң шарттар, экинчилери – терс.

Никеге туруунун шарттары катары никеге туруп жаткан эркек менен аялдын ыктыярдуу өз ара макулдугу жана алардын нике курагына жетилиши эсептелет (Кыргыз Республикасынын ҮК 13-бер.).

Никеге тура турган жактардын бирөөсү эле башка адам менен катталган никедө турса; жакын туугандарга (улуулата жана кичүүлөтө түз тараган туугандарга (ата-энелери менен балдары, чоң атасы, чоң энеси, таята, таянеси жана неберелери) бир ата-энеден төрөлгөн жана атасы же энеси бир эркек-кыз бир туугандарга; асырап алуучулар жана асырап алынгандарга; психикалык бузулуулардан бир эле адам сот тарабынан аракетке жөндөмсүз деп табылса никеге турууга жол берилбейт; (Кыргыз Республикасынын ҮК 15-бер.). Никеге турууга өз ара макулдук никенин укуктук мамилелеринин келип чыгышына багытталган келечектеги жубайлардын макулдашылган утурлама эркин билдирет. Өзүнүн укуктук табияты боюнча ал келишим болуп саналат. Бардык келишимдер сыяктуу эле, никеге туруучулардын эрки эркин түзүлүшү керек. Зордук, алдоо, коркутуу, адаштыруу же башка укук ченемдүү эмес таасирлердин болушу никенин жараксыздыгына алып келет. Эркин билдирүү эркек туура келиши керек. Никеге турууга макулдук никеге туруп жаткан адам тарабынан никени каттоо учурунда оозеки жана түздөн-түз билдирилет жана анын кол тамгасы аркылуу тастыкталат. Эрки жана эркин билдирүү ортосунда туура келбестиктер келип чыккан учурларда, жарандык укуктагыдай эле, эркек артыкчылык берилет. Эрки жана эркин билдирүү ортосунда туура келбестиктер, мисалы жубайлардын бири никеге турууга макулдугу туурасында билдирет, бирок чындыгында анын макулдугу мажбурланып айттырылган болот.

Нике курагына жетүү баарынан мурда нике белгилүү бир дене-бой жана психикалык өсүп жетишин талап кылгандыгы үчүн зарыл болот. Ошондуктан мыйзам чыгаруучу никеге туруу үчүн жаш курактык чекти – 18 жаш деп белгилейт. Бул курак жарандык бойго жетүү курагы менен дал келет.

Никеге турууга карата шартсыз тоскоолдук болуп, жубайлардын бирөөсүнүн башка токтотулбаган никедөги абалы эсептелет. Жалган нике мамилелериндеги абал никеге турууга тоскоолдук болбойт. Аталган учурда моногамия принцибинин мыйзамдуу бекитилиши жөнүндө кеп жүрөт. Бул тыюу салуунун келип чыгышы өзүнүн бүтүндөй тарыхында моногамдуу никелерди гана тааныган европалык маданий жана диний салт менен байланыштуу.

Никеге турууга тоскоолдуктардын тизмеси толукталбайт. Кайсы бир башка негиздер боюнча никени каттоодон баш тартууга (расалык, улуттук, диний, социалдык же башка айырмачылыктарга байланыштуу) тыюу салынган жана адамдын укуктарын одоно бузгандык катары каралат.

Никени жараксыз катары таануу үчүн негиздер Кыргыз Республикасынын УК 28-беренесинде саналган. Кыргыз Республикасынын УК белгиленген шарттар бузулганда, ошондой эле жалган нике түзүлгөн учурда, башкача айтканда, эгер жубайлар же алардын бири үй-бүлө куруу ниети жок эле никени каттатса нике жараксыз деп таанылат. Никени жараксыз деп таануу сот тарабынан жүргүзүлөт. Сот үч күндүн ичинде соттун никени жараксыз деп таануу чечими мыйзамдуу күчүнө киргенден баштап никеге турууну мамлекеттик катталган жери боюнча жарандык абалдын актыларын жазуу органына соттун бул чечиминен көчүрмөнү жөнөтүүгө милдеттүү. Нике КР УК 11-беренесине ылайык түзүлгөн күндөн баштап жараксыз деп таанылат.

Жубайлардын ыктыярдуу макулдугу жана нике курагына жетүүсү деп аталган никеге туруунун шарттары бузулган учурда нике жараксыз деп таанылат. Никеге турууга карата тоскоолдуктардын болуусу дагы аны жараксыз деп таанууга негиз болуп берет. Никеге туруп жаткандардын бири башка катталган никеде турса; алардын ортосунда тыюу салынган туугандык жакындыктын болуусунда; асырап алуучу менен асырап алынуучунун ортосундагы нике; аракетке жөндөмсүз менен түзүлгөн нике жараксыз деп таанылат. Мындан тышкары, никени жараксыз деп таануу үчүн негиз болуп жубайлардын биринен ВИЧ-инфекциянын же сүзөк оорусун билип калуусу эсептелет, же соттун бул чечиминен көчүрмөнү жалган нике деп аталуучу, үй-бүлө күтүү ниети жок түзүлгөн нике дагы жараксыз деп таанылат.

Никени жараксыз деп таануу никеге турууда никеге туруп жаткандардын (же бирөөсүнүн) үй-бүлө мыйзамдарын бузгандыгы үчүн жаза болуп эсептелет. Жубайлардын экөөсү тең же алардын бири күнөөлүү катары аракет кылышса, никени жараксыз катары таанууну жоопкерчилик чарасы катары кароо зарыл.

Никени жараксыз деп таануу кайтарымдуу күч менен аракетте болот, б.а. нике ал түзүлгөн күндөн баштап жараксыз болот. Никени жараксыз деп таануу өзүнүн табияты боюнча жараксыз талаштуу бүтүм менен бирдей. Талаштуу бүтүмдү түзүүдөгүдөй эле, жараксыз никени түзүү учурунда укуктук мамиле никени жараксыз деп таануу жөнүндө сот тарабынан чечимдин кабыл алуусуна аракетте болот. Бул учурга чейин никенин аныктыгына презумпция таасир этет.

Никени жараксыз деп таануу үчүн никеге туруп жаткан адамдардын эркинин жетишсиздиги көрүнүктүү мааниге ээ болот. Нике мыйзамдарында эрктин болушу мүмкүн болгон, талаштуу бүтүмдөрдүн өз алдынча курамын жарандык мыйзамдарда түзүүчү бардык кемчиликтер никеге турууга ыктыярдуу макулдуктун жоктугу катары каралат. Ыктыярдуу макулдуктун жоктугу зордук, коркутуу, алдоо, адаштыруу, өзүнүн жасап жаткандарын түшүнүү же аларды башкара билүүсүн түшүнүү абалына мүмкүн болбоштугунун улам болушу мүмкүн.

Зордук дене-бой же психикалык-коркутуу болушу мүмкүн. Ошол же башка учурда ал реалдуу жана таасир берүүчү болушу керек. Ошентсе да, никеге туруу жөнүндө чечимди кабыл алууга зордук канчалык деңгээлде таасирин бергендигин аныктоо үчүн объективдүү эмес, субъективдүү критерий колдонулушу керек. Бул кырдаалдар так укуктук мамилелерге кандай таасир бергендигин тактап чыгуу зарыл.

И.А. Покровский каршы келген учурларда мыйзам анын контрагентине таандык өзүнүн алсыздыгынын кызыкчылыгында колдонууга жол берип, макулдашуунун абийирсиз катышуучусун коргоого аргасыз турат, ушундан улам, башка эч кимге олуттуу болуп көрүнбөгөн абийирсиз катышуучунун коркутуу менен макулдашууга келтирилиши мүмкүндүгүнө көңүл бурган [7].

Демек, жогоруда айтылгандардын негизинде төмөнкүдөй тыянак чыгарууга болот:

1) Кыргыз Республикасынын сот практикасына жүргүзүлгөн талдоо көрсөткөндөй, сот органдары тарабынан балдарга жана жубайларды багууга алименттер көбүнчө жашы жете элек балдардын муктаждыктарын канааттандыруу үчүн жетишсиз өлчөмдө өндүрүлөт.

2) Укук сөзсүз өзүнүн доорунун этикалык түшүнүктөрүнө ылайык курулууга тийиш: бирок, укук өзүнө этикалык ченемдерди толугу менен камтый албайт, мындан тышкары нике мамилелери адамдын жашоо-турмушунун түпкү негиздери менен ушунчалык тыгыз байланышкан, укуктун жубайлардын руханий өз ара мамилелерине зордоп кийлигишүүсү адамдын өздүгүнө жана анын маанилүү укугуна зыян келтириши мүмкүн.

Азыркы көп ойлуу коомдо анын бардык мүчөлөрүнө нике тууралуу бирдей түшүнүктөрдү таңуулоого мүмкүн эмес. Ошондуктан укук адеп-ахлактык ченемдерге негизденип, биринчиден укуктук жөнгө салууга туруштук берген, экинчиден ага муктаж болгон нике мамилелеринин чөйрөсүн гана камтууга тийиш.

Адабияттар:

1. Кант И. Сочинения [Текст]: в 6 т. / И. Кант. - М.: Мысль, 1965. - Т. 4, ч. 1. - 544 с.; Т. 4, ч. 2. - 478 с. - (Философское наследие).
2. Насбекова С.К. Сравнительно-правовой анализ семейного законодательства Кыргызской Республики и шариата [Текст] / С.К. Насбекова. / Республиканский научно-теоретический журнал «Известия вузов Кыргызстана», №3. - Бишкек, 2018. - С. 100.
3. Насбекова С.К. Историческое развитие и современное понятие брака в Кыргызской Республике [Текст] / С.К. Насбекова. / Республиканский научно-теоретический журнал «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана», №2. - Бишкек, 2018. - С. 172.
4. Загоровский И.А. Курс семейного права [Текст] / И.А. Загоровский. - Одесса: Экон. тип., 1909. - 574 с.
5. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права: Философия права. Часть теоретическая [Текст] / Г.Ф. Шершеневич. - М.: Бр. Башмаковы, 1910. - Т. 1. - Вып. 3. - 839 с.
6. Иоффе, О.С. Советское гражданское право [Текст] / О.С. Иоффе. - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1965. - Т. 3. - 347 с.
7. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права [Текст] / И.А. Покровский. - М.: Статут, 2001. - 352 с.

Рецензент: д.ю.н., профессор Ганиева Т.И.
